

UITLEG VEEL VOORKOMENDE BEGRIPPEN OVER TWEDE WERELDOORLOG EN VERZET

Arbeitseinsatz (arbeidsinzet)

Gedwongen tewerkstelling in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog voor Nederlandse mannen van 17 tot 40 jaar. Deze groep mannen moest vanaf mei 1943 in nazi-Duitsland de Duitse mannen vervangen die naar het front moesten. Aanvankelijk ging het om mannen tussen de 18 en 35 jaar. Vanaf 1945 trof het bevel om zich te melden ook mannen van 17 tot 40 jaar. Velen doken onder of probeerden een vrijstelling krijgen. Keuringsartsen en ambtenaren hielpen mee om zo'n vrijstelling te regelen. Bijvoorbeeld vanwege ziekte of omdat iemand thuis onmisbaar was. Het Duitse leger hield razzia's om onderduikers op te sporen. Wie probeerde te vluchten, liep kans te worden neergeschoten. Uiteindelijk hebben er in totaal 500.000 Nederlandse mannen in Duitsland als dwangarbeider gewerkt.

Ausweis

Een door de Duitse bezetter ingevoerd identiteitsbewijs. Het bewijs was vooral bedoeld om te kunnen controleren wie er buiten spertijd op straat mocht zijn. Op de Ausweis stond aangegeven wie, wanneer en waarvoor vergunning had om te werken. Er stonden geen pasfoto's of vingerafdrukken op, zoals wel op het persoonsbewijs het geval was (zie ook: Persoonsbewijs).

Binnenlandse Strijdkrachten (BS, NBS)

De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten was een bundeling van een aantal tot dan toe weinig samenwerkende verzetsgroepen. De Binnenlandse Strijdkrachten, vaak kortweg BS, ontstond op 5 september 1944. Op die datum gingen de Ordedienst, de Landelijke Hulp aan Onderduikers (LO) en Landelijke Knokploegen (LKP) en de Raad van Verzet (RVV) op in de BS. Zij moesten na de bevrijding het gezag handhaven. Opperbevelhebber was Prins Bernard.

De BS-ers, veelal gewapend met een stengun, waren herkenbaar aan hun blauwe overalls en een band met de tekst Oranje om de arm. Het verzet leverde circa 45.000 manschappen. Omdat er een groot tekort was aan voormalig verzetsstrijders konden zich na de bevrijding van Zuid-Nederland ook andere mannen aansluiten bij de BS. In mei 1945 telde de BS 150.000 tot 200.000 manschappen. Op 8 augustus 1945 werden de Binnenlandse Strijdkrachten opgeheven. Er werd een nieuw legeronderdeel opgericht onder de naam Gezagstroepen.

Derde Rijk (nazi-Duitsland, Groot-Duitsland)

Tot het zogeheten Derde Rijk, een nazi-term, behoorden de Europese landen onder Duits gezag vanaf 1938: Oostenrijk, Hongarije, Tsjechoë, Servië, Polen, Estland, Letland, Litouwen, Ukraine, Wit-Rusland, De Krim, Noorwegen, Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk (m.u.v. Zuid-Frankrijk) en Griekenland.

Distributiekantoren

Vanuit distributiekantoren werd tijdens de oorlog (en nog een aantal jaren daarna) de distributie van voedsel en andere schaarse goederen georganiseerd. Dit gebeurde door middel van een bonnensysteem.

Grüne Polizei (Ordnungspolizei/Orpo)

De Duitse politie-eenheid die in nazi-Duitsland en de bezette gebieden de orde moesten handhaven stond in de volksmond bekend als de Grüne Polizei, vanwege hun groene uniform. Deze Ordnungspolizei (Orpo) stond in Nederland onder bevel van de Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West, Hans Rauter.

Joodse Raad

De Joodse Raad was doorgeefluik en uitvoerder van de anti-Joodse maatregelen van de nazi's. Hij werd op Duits bevel op 12 februari 1941 opgericht. De bezetter hoopte door de inzet van de Joodse Raad als intermediair onrust in de Joodse gemeenschap te voorkomen.

De raad moest de Duitsers bijvoorbeeld lijsten leveren van Joodse inwoners van Amsterdam. Ook werd de raad verantwoordelijk voor de logistiek rond de deportaties naar en vanuit kamp Westerbork.

De raad werd geleid door invloedrijke Joden en kende twee voorzitters: Abraham Asscher en David Cohen. Via de Joodse Raad gaf de bezetter bevelen aan de Joodse gemeenschap, zoals het inleveren van wapens en geld.

De leden van de Joodse Raad werkten met de grootst mogelijke tegenzin mee met de bezetter mee. Dit in de hoop dat ze daarmee voor de Joodse gemeenschap erger konden voorkomen. Zoals willekeurige razzia's waarbij honderden Joden werden gedeporteerd naar kamp Mauthausen, een kamp waaruit nooit meer iemand terugkwam.

Alles beter dan Mauthausen; het schrikbeeld van Mauthausen speelde voortdurend mee bij de beslissing om mee te werken aan de steeds verdergaande maatregelen die de nazi's de raad oplegde.

In ruil voor hun medewerking kregen medewerkers van de Joodse Raad bepaalde privileges. Wie voor de raad werkte, kon uitstel van deportatie krijgen. Op het hoogtepunt van de uitvoering van de anti-Joodse maatregelen telde de raad vijftienduizend medewerkers. Intern ontstond grote onrust toen de raad op last van de bezetter gehalveerd moest worden en de raad zelf lijsten aanlegde van 'misbare' en 'niet-misbare' medewerkers. Uiteindelijk ontkwamen ook de leden van de Joodse Raad niet aan deportatie. In september 1943 werd de leiding van de Joodse Raad gedeporteerd en hield de raad op te bestaan.

Landelijke Knokploegen (LKP - KP)

De LKP (Landelijke Knokploegen) was een gewapende verzetsorganisatie, die in 1943 werd opgericht door de LO (de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers). De LKP zorgde via overvallen op distributiekantoren voor bonkaarten en persoonsbewijzen voor onderduikers. De knokploegen, die vooral plaatselijk en regionaal actief waren, voerden daarnaast sabotageacties uit. Ook ruimden ze verraders en infiltranten die een bedreiging vormden voor het verzet uit de weg.

Landelijke Hulp aan Onderduikers (LO)

De LO (Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers) was een verzetsorganisatie die zich tussen 1942 en 1945 inzette voor de hulp aan onderduikers. Het ging om hulp aan ondergedoken Joden en (de gezinnen van) ondergedoken verzetsmensen. Maar ook om hulp aan de mannen die zich door onder te duiken onttrokken aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland, de Arbeitseinsatz.

Landwacht (Nederlandse Landwacht)

De Nederlandsche Landwacht was met ruim twintigduizend manschappen een vrijwillige hulppolitie-eenheid van NSB'ers. Toen het aantal aanslagen door verzetsmensen tegen NSB'ers toenam, had NSB-leider Anton Mussert eind 1943 behoefte aan een gewapend korps ter bescherming van de eigen leden.

De Landwachters waren met jachtgeweren bewapende NSB-leden en werden door tegenstanders uitgescholden als Jan Hagel. In de praktijk werd de Landwacht vooral ingezet voor het opsporen van illegale activiteiten, en van verzetsmensen en (Joodse) onderduikers. Ze kregen hiervoor ook een financiële beloning, het zogenaamde koggeld. Vanwege hun terreuracties (diefstal, roof, afpersing, mishandeling, marteling en moord) waren de Landwachters zeer gehaat.

Militair Gezag

Het Militair Gezag (MG) nam tussen september 1944 en maart 1946 namens de Nederlandse regering het bestuur waar in de bevrijde delen van Nederland, eerst vanuit Londen. Het MG zorgde voor onderdak voor evacués en opvang van overlevenden uit de kampen. Het Militair Gezag maakte bovendien een begin met het bestraffen van foute ambtenaren en bestuurders. Daarnaast hield het MG zich bezig met de wederopbouw van waterwegen, spoorverbindingen en de kolenvoorziening.

Nazi

Afkorting voor nationaal socialisten, aanhangers van de NSDAP van Hitler en zijn rassenleer. Volgens de nationaalsocialistische propaganda waren Ariërs (blanke West-Europeanen) de bron van alle menselijke beschaving en zouden alleen Arische mensen in staat zijn cultuur en wetenschap te bevorderen. Andere 'rassen', door de nazi's als 'niet-waardevol' aangemerkt en zouden slechts geschikt zijn voor slavenwerk geschikt zijn. De nazi's beschouwden Joden als een apart en extreem gevaarlijk ras, dat levensbedreigend was voor het Arische ras. Die opvatting was de ideologische rechtvaardiging voor een ongekennde genocide. De volkerenmoord trof niet alleen Joden, maar ook Sinti en Roma en minderwaardige 'elementen' binnen het eigen Arische ras: homoseksuelen, politiek andersdenkenden, vrijmetselaars en gehandicapten.

Nederlands Beheersinstituut (NBI)

Het Nederlandse Beheersinstituut (NBI) werd direct na de Tweede Wereldoorlog opgericht, als onderdeel van de Raad voor het Rechtsherstel. Het instituut beheerde de vermogens van tijdens de oorlog verdwenen personen. Dat betrof de vermogens van gedeporteerde Joden, maar ook die van (vermeende) collaborateurs en de vermogens van Duitsers die in Nederland woonden. Voor die laatste groep kon het instituut een ontvrijdingsverklaring afgeven als dat van toepassing was. Het instituut heeft tot 1968 bestaan.

NSB

Nationaal-Socialistische Beweging. Deze Nederlandse partij werd in 1931 opgericht door Anton Mussert. De partij werd in korte tijd zeer populair en had vooral aanhang bij middenstanders, ambtenaren en boeren. In juni 1940 telde de NSB ongeveer dertigduizend leden, drie jaar later waren het er meer dan honderdduizend. Het aantal stemmers op de partij was vanaf 1937 echter sterk teruggelopen toen bleek dat de partij steeds meer sympathie kreeg voor de nazistische ideeën van de regering van Hitler.

De partij koos in 1940 openlijk voor de bezetter en de Duitsers beloonden deze stellingname. In 1941 werden alle politieke partijen in Nederland verboden, behalve de NSB. Bij het invullen van hoge posities op ambtelijk en bestuurlijk niveau, zoals burgemeesters, benoemden de Duitsers kandidaten in NSB-kringen.

Na de bevrijding werden NSB'ers massaal opgepakt en gevangen gezet. Zo'n honderdtwintigduizend NSB'ers werden overgebracht naar strafkampen en hun bezittingen werden onteigend. Kinderen van gevangen genomen

NSB'ers kwamen terecht in weeshuizen of pleeggezinnen. Velen werden gepest of met de nek aangekeken vanwege hun foute ouders. Ze waren 'politiek besmet'. Voor hen begon de oorlog na de bevrijding.

Oranjehotel

Het Oranjehotel was de bijnaam voor de Scheveningse gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ruim 25.000 mensen zaten hier tussen 1940 en 1945 opgesloten voor verhoor en berechting door de Duitse bezetter. Het ging om verzetsmensen, maar ook om Joden, communisten, Jehova's getuigen en zwarthandelaren. Al tijdens de oorlog werd de gevangenis in de volksmond het 'Oranjehotel' genoemd. De naam was een ode aan de verzetsstrijders die hier vast zaten.

Persoonsbewijs (zie ook Ausweis)

Voor iedere Nederlander van vijftien jaar en ouder gold vanaf april 1941 de verplichting om een persoonsbewijs bij zich te hebben. Dit was een moeilijk te vervalsen document waarop een pasfoto stond met op de achterzijde een vingerafdruk. Voor Joden was het persoonsbewijs vanaf 1941 aan de voor- en achterzijde bovendien bedrukt met een grote zwarte J.

Raad van Verzet (RVV)

De Raad van Verzet (RVV) was een verzetsbeweging die in de lente van 1943 werd opgericht door Jan Thijssen, hoofd Radiodienst van de Ordedienst (OD). De leiding was in handen van enkele vooraanstaande figuren uit het verzet. Hun doel was het verzet te coördineren en te sturen. De RVV had de beschikking over een eigen radiodienst.

SDAP (Sociaal Democratische Arbeiderspartij)

De SDAP (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) was de Nederlandse sociaaldemocratische politieke partij die van 1894 tot 1946 bestond. Ze stond bekend als links; de leden werden vaak 'rooien' genoemd. In 1946 ging de partij op in de PvdA. Tijdens de oorlog was de partij verboden.

Sicherheitspolizei (SiPo) en Sicherheitsdienst (SD)

De Sicherheitspolizei (SiPo) bestond uit de geheime staatspolitie (Gestapo), de Kriminalpolizei (Kripo) en de grenspolitie. De medewerkers van de Sicherheitspolizei (SiPo) en de Sicherheitsdienst (SD), de geheime inlichtingendienst, waren rechercheurs. In Nederland werden de SiPo en SD vaak op één hoop gegooid, vanwege het insigne met de letters SD dat alle functionarissen op hun linkermouw droegen. SiPo en SD waren zeer gevreesd vanwege hun hardhandige verhoormethoden.

SS (Schutzstaffel)

De Schutzstaffel (SS) was de in 1925 opgerichte persoonlijke lijfwacht van Adolf Hitler. De SS groeide uit tot een veelomvattende politieorganisatie die hoofdverantwoordelijk was voor de veiligheid binnen het Derde Rijk. De SS kreeg zeggenschap over alle politie en veiligheidsdiensten, propageerde de raszuiverheid van het Duitse volk, leverde elite-eenheden voor het front, maar ook bewakingstroepen voor concentratiekampen.

Waffen-SS

De Waffen-SS was de militaire tak van de SS en bestond onder deze naam vanaf 1940. Tijdens de Tweede Wereldoorlog streed de Waffen-SS naast de Weermacht. In 1944 telde de Waffen-SS circa negenhonderdduizend manschappen, onder wie veel niet-Duitsers. Er deden circa vijftwintigduizend Nederlanders dienst bij de Waffen SS. De Waffen-SS was betrokken bij de Holocaust en vele andere oorlogsmisdaden.

Weermacht (Wehrmacht)

De Weermacht (Wehrmacht) was de naam van het enorme Duitse leger, dat bestond uit de landmacht (Heer), de luchtmacht (Luftwaffe) en de marine (Kriegsmarine). De Weermacht telde bij het begin van de Tweede Wereldoorlog 2,8 miljoen manschappen. De SS was een zelfstandige militaire organisatie, maar werd wel ingezet in operationeel verband samen met Weermacht-eenheden.

Zuiveringscommissies

Voor bepaalde beroepsgroepen, zoals de politie, de overheid (ambtenaren en bestuurders), de kunstensector en pers, werden direct na de bevrijding onderzoekscommissies (zuiveringscommissies) ingesteld. Deze moesten vaststellen of iemand 'met de vijand had geheuld'.

Zuiveringscommissies konden snel werken, los van het strafrecht. Ze konden na onderzoek een beroepsverbod uitvaardigen, of een publicatie- of tentoonstellingsverbod. Vooral vriendschappelijke relaties met Duitsers telden zwaar als reden voor onderzoek. Maar ook het meewerken aan verdedigingsmaatregelen van de Duitsers was een belangrijke reden. Collaborerende media, artiesten die voor de Duitsers optraden, kunstenaars die propaganda maakten voor de bezetter of ervan hadden geprofiteerd. Allemaal werden ze onderzocht.

Vooruitlopend op de uitkomsten van het onderzoek konden commissies personen direct uit hun functie ontheffen (staken), al dan niet met stopzetting van salaris.

Tussen 1946 en 1950 deden zuiveringscommissies onderzoek naar zestigduizend Nederlanders. Zo'n twintigduizend personen of organisaties kregen een sanctie opgelegd. Ruim vijfhonderd burgemeesters werden ontslagen, veelal NSB'ers. Zevenhonderd journalisten kregen een geheel of gedeeltelijk beroepsverbod. Zij mochten een bepaalde periode, uiteenlopend van één tot twintig jaar en soms zelfs levenslang, hun beroep als journalist niet meer uitoefenen. Het dagblad De Telegraaf mocht vier jaar lang niet verschijnen.